

גם שכיר וגם עצמאי

שכירים העובדים גם כעצמאים הנם קבוצת עובדים ייחודית אשר אינה יכולה להיות משויכת באופן גורף לאחת משתי הקבוצות: שכירים או עצמאים. ההבדלים בין שלוש הקבוצות הללו (שכיר, עצמאי, גם שכיר וגם עצמאי) בולטים בעיקר ע"פ מאפייני ההשכלה, משלח היד והענף הכלכלי. כתוצאה מהבדלים אלו, פערי ההכנסה בין "שכירים וגם עצמאים" לבין שכירים או עצמאים גבוהים מאד.

השייכים לקטגורית "שכיר ועצמאי" הנם בעלי השכלה גבוהה מאד המרבים לעבוד במגזר הציבורי ובמשלחי יד של צווארון לבן (אקדמאים ועיסוקים חופשיים וטכניים). ייצוג היתר הניכר של קבוצה זו במגזר הציבורי מרמז מחד על מחסור של עובדים במשלחי יד מסוימים ומאידך על דרך הפתרון ותגובתו של המגזר הציבורי למחסור זה. השילוב בין עבודה שכירה ועצמאית מגדיל מאד את יכולת ההשתכרות של הפרטים, ובכך ייתכן ומונע את עזיבתם של עובדים (בעלי כישורים גבוהים מאד) מן המגזר הציבורי אל המגזר הפרטי. במילים אחרות, השילוב בין עבודה שכירה ועבודה עצמאית מהווה פיתרון המצמצם ומאזן את התחרות בין המגזר הפרטי למגזר הציבורי על משלחי יד המצויים במחסור במגזר הציבורי. עם זאת, חשוב להדגיש כי שכרם של "שכירים וגם עצמאים" רק מעבודה שכירה גבוה בכל קנה מידה בהשוואה לשכירים אחרים. מעבר לכך, ההכנסה הכוללת של "שכירים וגם עצמאים" גבוהה עוד יותר שכן על ההכנסה כשכיר יש להוסיף את ההכנסה מעבודה עצמאית אותה אין באפשרותנו לאמוד.

הממצאים בנוגע למאפייני העבודה של "שכירים וגם עצמאים" המלמדים על ריכוז גבוה במגזר הציבורי ובמקביל על שכרם הגבוה, מעלים שתי סוגיות מרכזיות. הראשונה בתחום האתי המתייחסת לא אחת לקיום ניגוד אינטרסים בין עבודה שכירה במגזר ציבורי לבין עבודה עצמאית לאחר שעות העבודה כשכיר. כך, לדוגמא, לא אחת נטען כנגד רופאים בכירים במגזר הציבורי על נטישת חדרי הניתוח הציבוריים לטובת ביצוע ניתוחים בבתי חולים פרטיים. והשניה, בתחום הקושי בזיהוי ואכיפת ניגודי אינטרסים בעבודה במשלחי יד כגון עריכת דין וראיית חשבון.

סוגיה נוספת בהקשר של עבודה כשכיר וגם עצמאי קשורה לשאלת גובה ההשתכרות של קבוצה זו ביחס לביטחון התעסוקתי המצוי במסגרת העסקה זו. עם זאת, נראה כי המדינה כמעסיק מגבילה לא אחת את היקפי העסקה במסגרת הכפולה של שכיר ועצמאי. דבר המוצא את ביטויו בשיעור הנמוך של קבוצה זו מסך כוח העבודה במשק הישראלי והגידול המצומצם שלה לאורך השנים.

הרשות לתכנון כח אדם

מדינת ישראל - משרד העבודה והרווחה

דפי מידע בנושאי שוק העבודה
M.P.A (I.T.) = Manpower Planning Authority Information Text

גם שכיר וגם עצמאי

פרסום דפי המידע נועד:

א. ליצור באופן שוטף את "סביבת המידע" בנושאי שוק העבודה בכלל, ובנושאים הקשורים לתחומי אחריות המשרד בפרט.

ב. לשמש חיישן לאיתור נושאים שיפתחו בבוא העת לסקירות, מחקרים וכתבי עמדה.

כתיבת דפי המידע תתבסס בעיקר על מערכים סטטיסטיים ייעודיים שפותחו ברשות וקבצי נתונים של ספקים חיצוניים למשרד. הדגש בדפי המידע יושם על הבהרה פשוטה וקצרה של הנתונים מבלי להיכנס לניתוח מעמיק של החומר.

רונית נדיב

ינואר 2003

מבוא

מרבית האנשים העובדים הנם שכירים, מיעוטם עצמאים, ומיעוט קטן אף יותר בוחרים לשלב בין עבודה כשכירים לבין עבודה כעצמאים. דף המידע הנוכחי מציג עד כמה מסגרת התעסוקה כשכיר ועצמאי במקביל שכיחה בשוק העבודה הישראלי, תוך התמקדות בשאלה האם שכירים העובדים בנוסף כעצמאים דומים יותר במאפייניהם לעצמאים או לשכירים.

בעשור האחרון אנו עדים לגיוון הולך וגדל בדפוסי העסקה הנבדלים מדפוסי העסקה מסורתיים, המבוססים על קשר ארוך טווח בין עובד ומעביד במקום עבודה קבוע. כך לדוגמא, במרבית המדינות המערביות חל גידול בשיעור המועסקים בדפוסי העסקה ייחודיים כגון העסקה באמצעות קבלני כ"א, העסקה באמצעות קבלני משנה, או העסקה כעצמאים. במקד דף המידע הנוכחי הנם קבוצת העובדים המועסקים כשכירים אך עובדים במקביל גם כעצמאים. להעסקה כשכיר וגם כעצמאי במקביל יתרונות רבים, בעיקר בתקופות של חוסר יציבות כלכלית והעדר ביטחון תעסוקתי. באמצעות העבודה כשכיר יכול הפרט ליהנות מביטחון תעסוקתי יחסי, אפשרויות רכישת מימונויות שונות על חשבון המעסיק, רשת ביטחון של דמי אבטלה וכו'. מאידך, העבודה כעצמאי יכולה לאפשר לפרט חופש רב בבחירת תחומי העבודה, שעות העבודה ועוד. לפיכך, צפוי היה כי עם התרבותם של הסדרי העסקה מגוונים היקף העובדים כשכירים ועצמאים במקביל ילך ויגדל.

מתוך ממצאי מחקרים קודמים על עצמאים בישראל עולה כי עצמאים נבדלים במאפייניהם הסוציו דמוגרפיים, ובמאפייניהם התעסוקתיים משכירים. מתוך כך עולה השאלה האם "שכירים וגם עצמאים" הינם קבוצת עובדים נבדלת בעלת מאפיינים ייחודיים, או שמא קבוצת ההשוואה המתאימה ל "שכירים וגם עצמאים" הנה "שכירים" או "עצמאים". שאלה ריבודית חשובה נוספת בהקשר זה קשורה להתפלגות ההכנסות של קבוצת עובדים שונות. בחינת התפלגות ההכנסות של שכירים בהשוואה לעצמאים מעלה כי בניגוד לדעה הרווחת מרבית העצמאים משתכרים פחות ממרבית השכירים. עד העשירון השביעי הכנסתם של שכירים גבוה מהכנסתם של עצמאים. ומה היא התפלגות ההכנסה של "שכירים וגם עצמאים"? בדף המידע הנוכחי ננסה להשיב על סוגיות אלו.

מיהו גם שכיר וגם עצמאי? שכירים העובדים כעצמאים הנם קבוצת עובדים אשר בעיסוקם העיקרי מוגדרים כשכירים על פי ההגדרה הבאה: "כל אדם שעבד אצל זולתו תמורת שכר יומי, חודשי, קבלני או בתמורה אחרת כלשהי". אולם במקביל מדווחים כי היו להם הכנסות גם מעבודה עצמאית. קבוצת עובדים זאת ניתנת לזיהוי בסקרי הכנסות של הלמ"ס, אולם אינה ניתנת לזיהוי בסקרי כוח אדם. דף המידע הנוכחי מתבסס על סקר הכנסות לשנת 2000, ובוחר עד כמה "שכירים ועצמאים" דומים במאפייניהם לשכירים או עצמאים¹.

1 עצמאים מוגדרים בדף המידע בהגדרה רחבה הכוללת עצמאים בגפם ומעבידים.

עיקרי הממצאים

- כ- 22,000 עובדים המהווים כאחוז אחד מכלל כוח העבודה שייכים לקבוצת ה"שכירים וגם עצמאים".
- על פני מאפייני המגדר והלאום לקבוצת ה"שכירים וגם עצמאים" מאפיינים ייחודיים. אחוז הנשים בקטגוריה זו הגיע ל-38% והוא גבוה מאחוז הנשים העצמאיות (כ-24%) אולם נמוך מאחוז הנשים השכירות (48%). משקלם של קבוצת הלא יהודים במסגרת העסקה זו נמוך מאד ועומד על 3% בלבד בהשוואה ל- 13% לא יהודים בקרב השכירים וכ- 15% בקרב העצמאים.
- התפלגות הגיל של "שכירים וגם עצמאים" דומה להתפלגות הגיל של עצמאים. שתי קבוצות העובדים נוטות להיות מבוגרות בממוצע בכ-5 שנים בהשוואה לשכירים.
- קיימים פערי השכלה גדולים מאד בין קבוצת "השכירים וגם העצמאים" לבין שתי קבוצות ההשוואה האחרות: שכירים ועצמאים. כ- 60% מבין "השכירים וגם עצמאים" מרוכזים ברמת השכלה של למעלה מ-16 שנות לימוד זאת לעומת כ- 25% בקרב השכירים ובקרב העצמאים.
- בהמשך לכך, התפלגות משלחי היד של "שכירים וגם עצמאים" הנה ייחודית. כ- 60% מביניהם מרוכזים בעיסוקי צווארון לבן (אקדמאים וחופשיים וטכניים זאת בהשוואה לכ-15% בלבד בקרב עצמאים או שכירים).
- ההתפלגות הענפית של "שכירים וגם עצמאים" מלמדת גם היא על השונות הרבה של קבוצת עובדים זו בהשוואה לשכירים או עצמאים. כ- 50% מבין ה"שכירים וגם עצמאים" מועסקים במגזר הציבורי, זאת בהשוואה ל- 30% מבין השכירים ו- 10% מבין העצמאים.
- בכל העשירונים של התפלגות השכר, שכרם של שכירים וגם עצמאים גבוה ב- 30% משכרם של שכירים. בשל העדר נתונים זמינים על הכנסה של עצמאים לא ניתן להשוות ישירות בין הכנסה ושכר של עצמאים ל"שכירים וגם עצמאים". גם בעשירונים בהם הכנסתם של עצמאים גדולה מהכנסתם של שכירים (החל מהעשירון השמיני ואילך), הכנסתם של "שכירים וגם עצמאים" גבוהה בממוצע ב-45% משכרם של שכירים. זאת בהשוואה לפערי שכר של 15% בלבד בין עצמאים לשכירים.

מאפיינים סוציו דמוגרפיים של "שכירים וגם עצמאים"

אחוז הנשים בקרב "שכירים וגם עצמאים", דומה יותר לאחוז הנשים בקרב השכירים מאשר בקרב העצמאים. בעוד משקלן של נשים בקרב העצמאים נמוך יחסית ועומד על כ - 24%, משקלן של הנשים בקרב "שכירים וגם עצמאים" מתקרב ל - 40%. הסבר אפשרי לכך, אשר ייבחן בהמשך הוא ההתפלגות העיסוקית של "שכירים וגם עצמאים" אשר נוטה להיות דומה יותר להתפלגות העיסוקית של שכירים.

התפלגות הלאום של שלוש קבוצות העובדים מלמדת על מאפיין ייחודי של קבוצת ה"שכירים וגם עצמאים". בעוד משקלם של היהודים דומה בקרב השכירים והעצמאים ועומד על כ - 85%, משקלם של היהודים בקרב ה"שכירים וגם עצמאים" גבוה במיוחד ועומד על למעלה מ - 95%.

קיים דמיון רב בין התפלגות הגיל של "שכירים וגם עצמאים" לבין התפלגות הגיל של עצמאים. שתי הקבוצות נוטות להיות מבוגרות יותר בהשוואה לקבוצת השכירים. הדבר מוצא את ביטויו בממוצע הגיל של "שכירים וגם עצמאים" בהשוואה לשאר הקבוצות. ממוצע הגיל הינו 43 שנים לעצמאים, 39 שנים בקרב השכירים ו-44 שנים בקרב "שכירים וגם עצמאים".

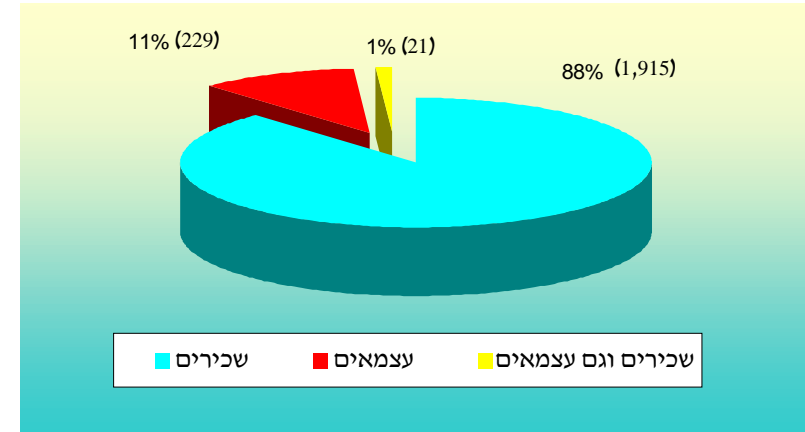
לוח 2 - שכירים, עצמאים ושכירים וגם עצמאים לפי אוכלוסיות וגיל (באחוזים מסה"כ), 2000

	שכירים וגם עצמאים 100%	עצמאים 100%	שכירים 100%	
מגדר	62.1	75.7	51.7	גברים
	37.9	24.3	48.3	נשים
לאום	96.2	85.0	86.6	יהודים
	3.8	15.0	13.4	לא יהודים
גיל	1.6	2.3	12.2	24-18
	23.7	22.6	31.3	34-25
	27.8	29.9	24.6	44-35
	31.0	29.0	22.4	54-45
	15.8	16.2	9.5	+55
	43.6	43.3	38.6	גיל ממוצע

מספרם ושיעורם של "שכירים וגם עצמאים"

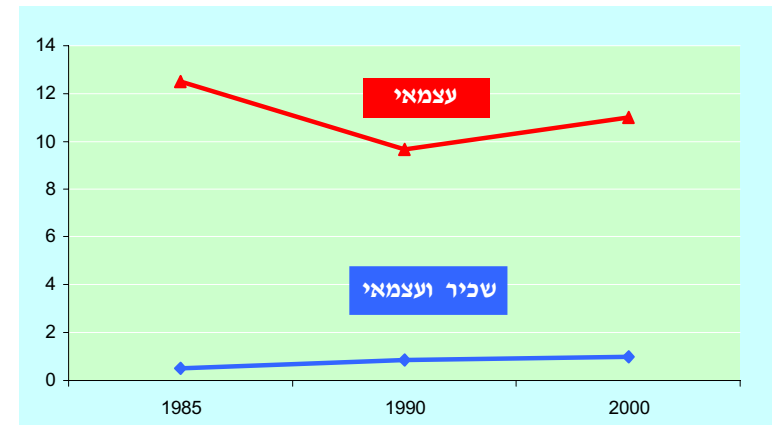
תרשים 1 מפרט את הרכב התעסוקה לפי שלוש קבוצות עיקריות: שכירים עצמאים ו"שכירים וגם עצמאים". מתוך תרשים זה עולה כי קבוצת השכירים וגם עצמאים מצומצמת במיוחד ומונה כ-1% מהמועסקים במשק. יחד עם זאת, מתוך קבוצת העובדים העצמאים מהווה קבוצה זו כ-10%

תרשים 1 - מספרם (באלפים) ושיעורם של "שכירים וגם עצמאים", 2000

תרשים 2 מציג את התפתחות הרכב התעסוקה בחלוקה לשתי קבוצות: "שכירים וגם עצמאים" ועצמאים בין השנים 1985-2000. בשנים אלו אחוז השכירים היה יחסית קבוע ועמד על כ-88% מהתעסוקה (לא מוצג בתרשים). לצד ירידה הדרגתית באחוז העצמאים, חלה עלייה מתונה באחוז ה"שכירים וגם עצמאים". עם זאת, על פני כל התקופה קבוצת ה"שכירים וגם עצמאים" מהווה חלק קטן מאד בתעסוקה, כך שלא צפוי כי בשנים הקרובות נחזה בשינויים משמעותיים בהיקף העסקה ובמאפייני העובדים.

תרשים 2 - הרכב התעסוקה בין השנים 1985-2000

משלח היד והענף הכלכלי של "שכירים וגם עצמאים"

בחינת ההתפלגות העיסוקית של שלוש קבוצות העובדים מעלה הבדלים גדולים מאד.

"שכירים וגם עצמאים" מרוכזים בעיקר בעיסוק אקדמאים (למעלה מ- 45% מהם), בהשוואה לכ- 13% בקרב השכירים והעצמאים. ממצא זה נתמך כמובן גם בנתוני ההשכלה אשר הוצגו בלוח הקודם.

בעיסוק עובדים חופשיים וטכניים מרוכזים 15% מהשכירים וגם עצמאים, זאת בדומה לריכוזם של שכירים ושל עצמאים.

בעיסוקים האחרים, התפלגותם של "שכירים וגם עצמאים" דומה יותר להתפלגותם של שכירים מאשר לעצמאים. לדוגמה, אחוז ה"שכירים וגם העצמאים" בעיסוק מנהלים דומה לאחוז השכירים המנהלים - כ- 7%, בעוד שאחוז העצמאים המנהלים עומד על כ- 10%. אחוז השכירים וגם עצמאים בעיסוק פקידות עומד על כ- 11% בהשוואה ל- 19% בקרב שכירים ו- 2% בלבד בקרב עצמאים.

לוח 4- שכירים, עצמאים ו"שכירים וגם עצמאים", לפי משלח יד
(באחוזים מסה"כ) 2000

משלח יד	שכירים 100%	עצמאים 100%	שכירים וגם עצמאים 100%
אקדמאים	12.4	13.0	42.6
חופשיים וטכניים	15.7	12.2	15.2
מנהלים	6.8	9.6	6.8
עובדי פקידות	18.9	2.0	10.9
סוכנים עובדי שירותים ומכירות	16.7	30.0	9.9
עובדים מקצועיים	20.3	31.9	12.9
עובדים בלתי מקצועיים	9.1	1.4	1.7

מאפייני השכלה של "שכירים וגם עצמאים"

בעוד כ- 20% מהשכירים ו- 25% מהעצמאים מרוכזים בקבוצת ההשכלה הנמוכה - עד 11 שנות לימוד, הרי שרק כ- 8% מקבוצת ה"שכירים וגם עצמאים" מרוכזים בקבוצת השכלה זאת.

קבוצת ההשכלה השכיחה בקרב "שכירים וגם עצמאים" הנה 12 שנות לימוד, ואילו בקרב השכירים וגם עצמאים קבוצת ההשכלה השכיחה היא +16 שנות לימוד, שם מרוכזים קרוב ל- 60% מביניהם. בהשוואה לכך, רק 25% מקרב השכירים ו- 24% מקרב העצמאים הנם בעלי השכלה של 16 שנות לימוד ומעלה.

כצפוי, ממוצע ההשכלה של "שכירים וגם עצמאים" גבוה בהרבה ממוצע ההשכלה של שכירים ושל עצמאים ועומד על 16.5 שנות לימוד בהשוואה ל- 13.4 ו- 12.9 בהתאמה.

לוח 3 המשווה בין התפלגות ההשכלה של שכירים עצמאים ו"שכירים וגם עצמאים" מציג את ייחודה של קבוצת העובדים ה"שכירים וגם עצמאים".

לוח 3- שכירים, עצמאים ושכירים וגם עצמאים, לפי שנות לימוד
(באחוזים מסה"כ) 2000

שנות לימוד	שכירים 100%	עצמאים 100%	שכירים וגם עצמאים 100%
11-0	19.3	25.4	7.6
12	28.3	32.9	8.3
15-13	27.4	17.7	26.4
+16	25	23.9	57.7
ממוצע ש. לימוד	13.4	12.9	16.5

שכר של "שכירים וגם עצמאים"

בהשוואה בין "שכירים וגם עצמאים" לבין שכירים עולה כי בכל עשירונים הכנסתם של "שכירים וגם עצמאים" גבוהה ב כשלושים אחוזים. זאת למעט יחס ההכנסות בעשירונים השני אשר מציג פער של שלושה אחוזים, ובעשירון העליון בו הפער בשכר עומד על למעלה מ - 50%.

מעניין לציין כי כאשר משווים ממוצעי שכר של "שכירים וגם עצמאים" בהשוואה לשכירים בעיסוקים שונים, עיקר הפער בשכר מתגלה בעיסוקי הפקידות ועובדים בחקלאות, ולא בעיסוקים האקדמאים שם קיים ייצוג רב ל"שכירים וגם עצמאים".

בהתייחס לעמודה האחרונה בבלוח מס' 6 המציג את יחס השכר של עצמאים בהשוואה לשכירים, נראה כי הכנסתם של "שכירים וגם עצמאים" גבוהה הן מהכנסתם של שכירים (יחס השכר גבוה בכל העשירונים) והן מהכנסתם של עצמאים (בעלי יחס שכר נמוך בהשוואה לשכירים עד העשירון השביעי). כמו כן, גם בעשירונים העליונים בהם קיים פער בשכר לטובת העצמאים בהשוואה לשכירים, הפער בין שכרם של "שכירים וגם עצמאים" לבין שכירים, גבוה הרבה יותר.

לוח 6 - שכר שכירים וגם עצמאים והיחס בין הכנסת העצמאים ושכר שכירים, 2000

עשירון	שכר שכירים בש"ח	שכר שכירים וגם עצמאים בש"ח	יחס שכר שכירים וגם עצמאים לשכירים 2	יחס עצמאים לשכירים 2
1	1672	2156	1.28	0.77
2	2718	2806	1.03	0.63
3	3412	4218	1.24	0.68
4	4035	5331	1.33	0.8
5	4820	6683	1.38	0.88
6	5796	7204	1.24	0.93
7	7148	9324	1.30	0.97
8	9337	13006	1.39	1
9	13667	20947	1.53	1.04
ממוצע	6638	8790	1.32	1.14

2 לקוח מתוך נתוני הביטוח הלאומי.

בחינת ההתפלגות הענפית של שכירים וגם עצמאים בהשוואה לשכירים ועצמאים מעלה אף היא הבדלים גדולים. מרבית השכירים וגם עצמאים מרוכזים בענף השירותים הציבוריים (מחציתם בענף הבריאות).

אחוז ה"שכירים וגם עצמאים" בענף שירותים האישיים, לדומה לאחוז העצמאים בענף זה כ - עשרה אחוזים.

אחוז ה"שכירים וגם עצמאים" בענף הפיננסים דומה לאחוז השכירים והעצמאים בענף זה, 13%, 15% ו - 18% בהתאמה.

בענפים אחרים משקלם של ה"שכירים וגם עצמאים" נמוך במיוחד.

לוח 5 - שכירים, עצמאים ו"שכירים וגם עצמאים", לפי ענף כלכלי (באחוזים מסה"כ) 2000

ענפים	שכירים 100%	עצמאים 100%	שכירים וגם עצמאים 100%
חקלאות	1.2	6.0	1.9
תעשייה	18.9	10.0	8.2
חשמל ומים	1.0	0.0	0.7
בניה	5.1	9.1	1.9
מסחר	16.6	26.4	8.4
תחבורה ותקשורת	6.3	9.6	5.3
פיננסים	15.0	17.7	12.8
שירותים ציבוריים	30.0	10.3	49.8
שירותים אישיים	6.0	10.8	10.9